

Brilt
Hoendiep Westzijde 36
(Gemeente Westerkwartier)

*Een archeologisch
bureauonderzoek*

ArGeoBoor rapport 1570
versie: conceptversie
auteur: 5.1.2e (senior
prospector)

5.1.2e

datum: 20 september 2023

Opdrachtgever: Waterman
Architectuur Projecten

ISSN: 2351-9975

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
1 Inleiding	3
1.1 Doel en Vraagstelling.....	3
1.2 Administratieve data	3
1.3 Beschrijving plangebied.....	5
1.4 Voorziene ontwikkeling	5
2 Archeologisch bureauonderzoek.....	6
2.1 Landschappelijke ligging.....	6
2.2 Oude kaarten en korte historie	11
2.3 Beleidskaart, AMK, vondstlocaties en onderzoeksmeldingen.	15
3 Gespecificeerde archeologische verwachting	17
4 Aanbeveling	18
Bronnen	19

Samenvatting

In opdracht van Waterman Architectuur Projecten, heeft ArGeoBoor een archeologisch bureauonderzoek opgesteld voor de locatie Hoendiep Westzijde 36 te Brilt in de Gemeente Westerkwartier. Twee varkensstallen zullen worden gesloopt, waarna een woning met bijgebouw (Opp. 250 m²) gebouwd zal worden. In het kader van een bestemmingsplanwijziging (ruimte voor ruimte project) is een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd.

Het doel van het bureauonderzoek is na te gaan in hoeverre archeologische waarden in het plangebied verwacht kunnen worden en zo ja of deze ook bedreigd worden door de voorziene werkzaamheden.

In het gebied ten oosten van Zuidhorn is vanaf de vroege middeleeuwen tot aan de bedijking in de late middeleeuwen zware klei afgezet. Deze zogenaamde knippige klei heeft ongunstige eigenschappen voor de landbouw en ook voor bewoning. Vindplaatsen op de klei zijn tot op heden niet bekend. Na het graven van het Hoendiep stond tenminste vanaf de 19^e eeuw bebouwing ten zuiden van het plangebied. Er zijn geen aanwijzingen dat er oudere bebouwing op de bouwlocatie heeft bestaan dan de twee te slopen varkensstallen. Onder de klei bevindt zich mogelijk nog een dun veenlaagje met een lage archeologische verwachting. Het onderste niveau, de top van het dekzand heeft eveneens een lage verwachting. Op deze twee afgedekte archeologische niveaus worden doorgaans alleen vindplaatsen aangetroffen bij grootschalige bodemingrepen.

Het wordt aanbevolen om geen archeologisch vervolgonderzoek uit te voeren. De voorziene ingrepen vormen geen bedreiging voor het archeologisch bodemarchief.

ArGeoBoor wijst erop dat men bij bodem- verstorende activiteiten verplicht is om eventuele vondsten en grondsporen te melden bij de Minister van OCW conform artikel 5.10 (paragraaf 5.4) van de Erfgoedwet uit 2016. In dit geval wordt aangeraden om contact op te nemen met de Gemeente Westerkwartier.

1 Inleiding

In opdracht van Waterman Architectuur Projecten heeft ArGeoBoor een archeologisch bureauonderzoek opgesteld voor de locatie Hoendiep Westzijde 36 te Brilt (zie afbeelding 1). Het is de bedoeling om twee varkensstallen te slopen en op deze plek een woning met berging (gezamenlijk opp. circa 250 m²) te bouwen.

Uit het bestemmingsplan Buitengebied Zuidhorn (herziening 2019-03-27) blijkt op het plangebied de dubbelbestemming Waarde - Archeologie 5 (artikel 32) ligt.¹ Hieruit volgt dat bij ingrepen groter dan 1.000 m² en dieper dan 50 cm archeologisch onderzoek noodzakelijk is.

Omdat de ingreep eveneens de sloop van de twee varkensstallen (gezamenlijke opp. circa 1200 m²) behelst, wordt deze grens overschreden en dient archeologisch onderzoek deel uit te maken van de ruimtelijke procedure.

Het bureauonderzoek is een eerste stap in het archeologisch onderzoeksproces. Mochten de voorziene werkzaamheden een bedreiging vormen voor te verwachten archeologische waarden dan krijgt dit bureauonderzoek mogelijk een vervolg in de vorm van een veldonderzoek.

Het archeologisch bureauonderzoek is uitgevoerd in september 2023.

1.1 Doel en Vraagstelling

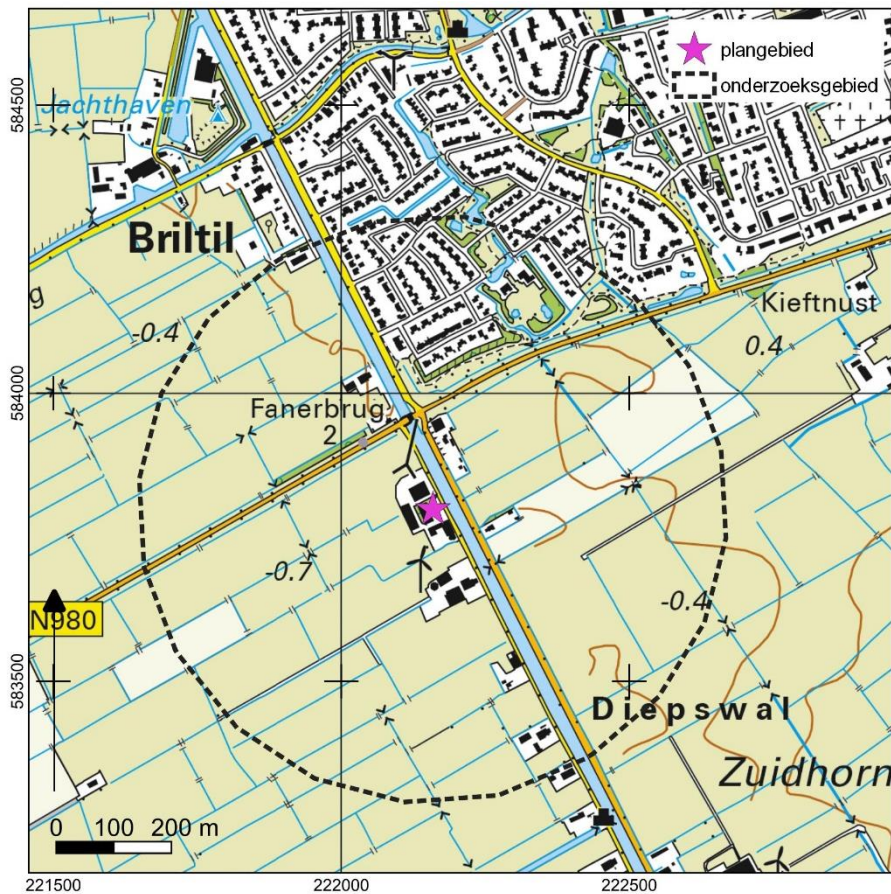
Het doel van het bureauonderzoek is het opstellen van een gespecificeerde archeologische verwachting en vervolgens nagaan of de voorziene bodemingrepen schade aan eventuele waarden kunnen toebrengen. De volgende vragen staan bij het onderzoek centraal:

- Wat zijn de aardkundige en historische kenmerken van het plangebied?
- Zijn er archeologische waarden te verwachten in het plangebied?
- Zo ja. Wat is de aard en diepteligging van eventueel aanwezige archeologische resten?
- In hoeverre worden eventueel aanwezige archeologische waarden bedreigd door de voorgenomen werkzaamheden?
- Is een archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk? Zo ja welk type?

1.2 Administratieve data

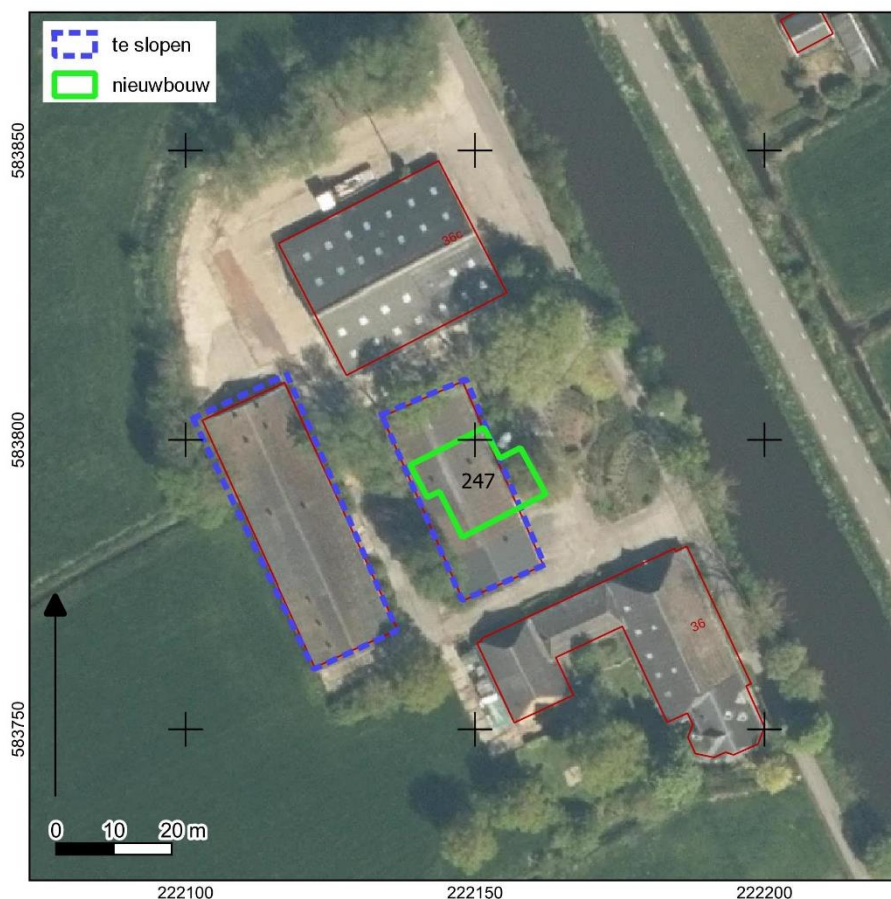
Provincie:	Groningen
Gemeente:	Westerkwartier
Plaats	Brilt
Adres/toponiem:	Hoendiep Westzijde 36
Kadastrale nr.	Zuidhorn , sectie C, nr. 1226
Kaartblad:	7C
Opdrachtgever:	Waterman Architectuur Projecten 5.1.2e (06-51191735) Waterman 10 9356 DA Tolbert
Bevoegd gezag:	Gemeente Westerkwartier, geadviseerd door LIBAU
Centrum coördinaat:	222215/583836
Oppervlakte plangebied:	3000 m ² , sloop circa 1200 m ² , nieuwbouw circa 250 m ²
Onderzoekmeldingsnummer	5463291100
Archis 3.0:	
Beheer en plaats van digitale documentatie.	ArGeoBoor, Uleflecht 8, 9244ET Beetsterzwaag Dans Easy

¹ www.ruimtelijkeplannen.nl

Afbeelding 1. Ligging van het plangebied met buffer van 500 m op een topografische kaart.²

² Kadaster 2023

Afbeelding 2. Luchtfoto met aangegeven de twee te slopen stallen en de voorziene nieuwbouw.³

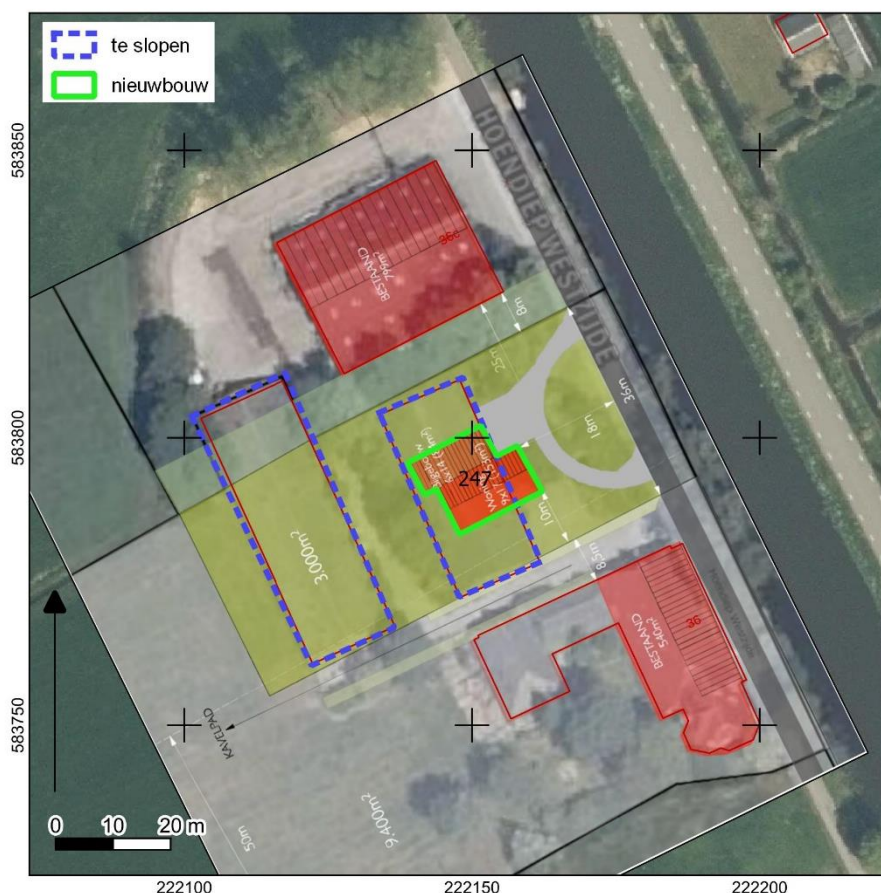
1.3 Beschrijving plangebied

Het plangebied is gelegen op het erf van Hoendiep Westzijde nr. 36. Het erf is van zuid naar noord bebouwd met een woning met bedrijfsruimte, twee voormalige varkensstallen en een schuur. Het maaiveld van het erf ligt rond 0m NAP. Het oorspronkelijke maaiveld ten westen ligt rond 0,4 m -NAP.

1.4 Voorziene ontwikkeling

Het is de bedoeling om de twee oorspronkelijke varkensstallen (opp. 750 en 450 m²) gelegen centraal op het erf te slopen en daar een woning met bijgebouw te realiseren. Deze zone heeft een oppervlakte van circa 3.000 m². De nieuwe woning met bijgebouw krijgen een gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 250 m² (zie afbeelding 3).

³ www.pdok.nl

Afbeelding 3. Toekomstige situatie.

2 Archeologisch bureauonderzoek

Bij het archeologisch bureauonderzoek worden bekende aardkundige, historische en archeologische gegevens bestudeerd om te komen tot een gespecificeerde archeologische verwachting. De gebruikte bronnen zijn opgenomen in de literatuurlijst.

2.1 Landschappelijke ligging

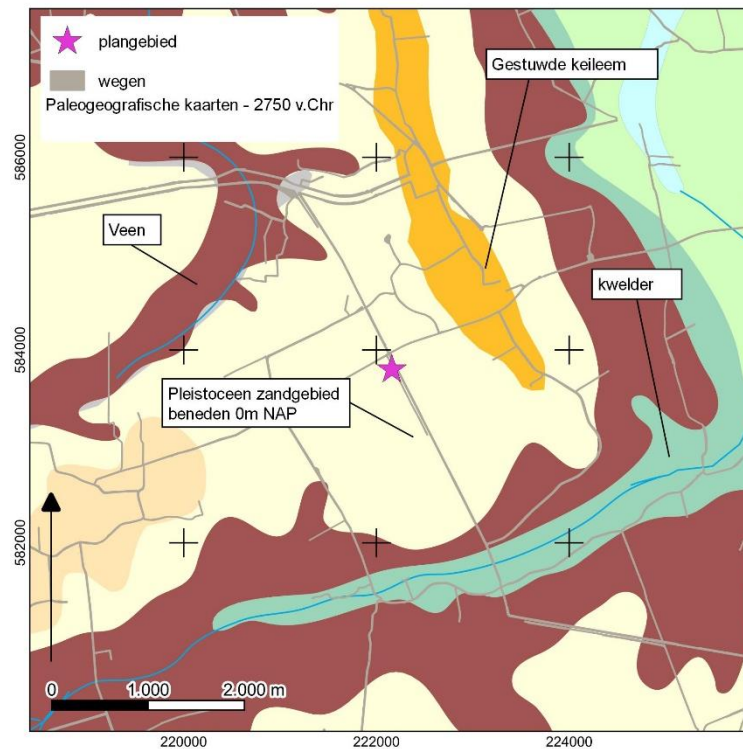
Uit paleogeografische kaarten⁴, die een gereconstrueerd aardkundig landschap weergeven, is te zien dat het plangebied rond 2750 voor Chr. is gelegen in een gebied met Pleistoceen zand aan het maaiveld. De top van dit zand ligt beneden 0m NAP. Ten oosten van deze vlakte bevindt zich een hoge smalle gestuwde zandrug (zie afbeelding 3a). Tussen 2.750 en 1.500 v. Chr. verdrongen de lagere zandgronden als gevolg van de zeespiegelstijging in een veenmoeras. Vervolgens maakte plangebied gedurende honderden jaren deel uit van dit veenmoeras. Pas in de vroege middeleeuwen, maar al vóór 800 na Chr., worden vanuit het Lauwers getij-systeem kwelderafzettingen op het veen afgezet (zie afbeelding 3b).⁵ In geultjes zal een deel van het veen geërodeerd zijn, daarbuiten is het veen bedekt.

⁴ Vos e.a. 2018

⁵ Vos 2015

Na 1.250 na Chr. liggen de kwelders en ook het plangebied in bedijkt gebied. Op circa 170m ten zuidwesten van het plangebied blijkt uit een geologische boring dat de volgende bodemlagen⁶ aanwezig zijn⁷:

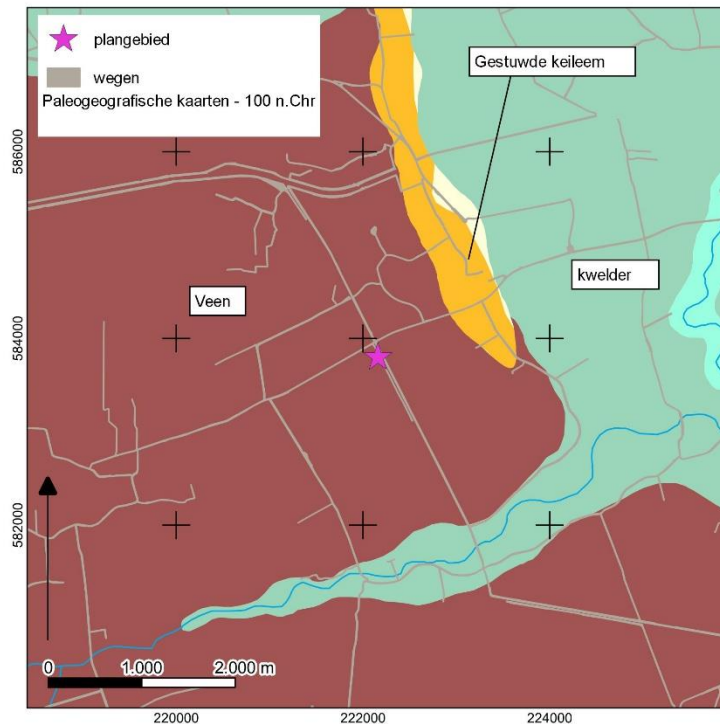
0 – 30 cm -mv: kleilaag van 40 cm dikte (Laagpakket van Walcheren, Formatie van Naaldwijk)
30-40 cm -mv: veenlaag van 20 cm dikte (Formatie van Nieuwkoop, Basisveenlaag)
40-120 cm -mv: dekzand met podzolbodem (Laagpakket van Wierden, Formatie van Bortel)
120 en dieper: keileem (Laagpakket van Gieten, Formatie van Drenthe).

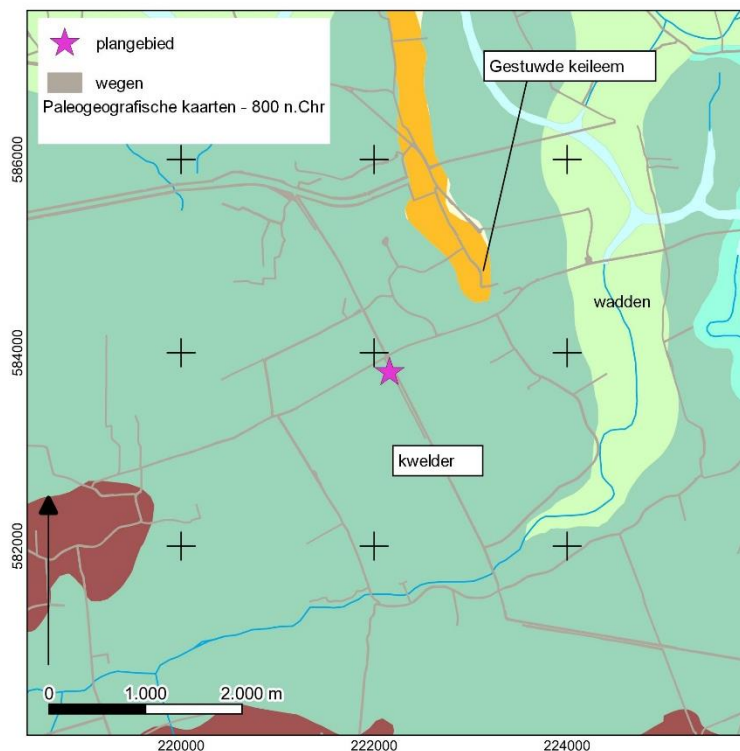
Afbeelding 3a. Paleogeografie van 2.750 voor Chr.

⁶ S.1.2e e.a. 2003 en <https://www.dinoloket.nl/ondergrondgegevens>

⁷ TNO 2023

Afbeelding 3b. Paleogeografie van 100 na Chr.

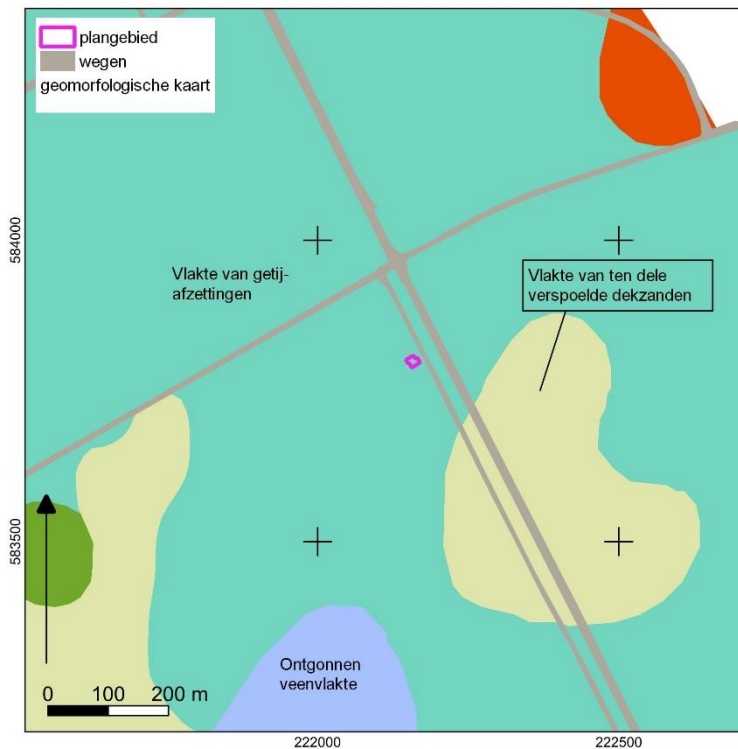

Afbeelding 3c. Paleogeografie van 800 na Chr.⁸

Uit de geomorfologische kaart blijkt dat het plangebied ligt binnen een vlakte met getij-afzettingen, ten zuidoosten is een dekzandkop verspoeld tot een zandige vlakte (zie afbeelding 4).⁹

⁸ Vos e.a. 2018

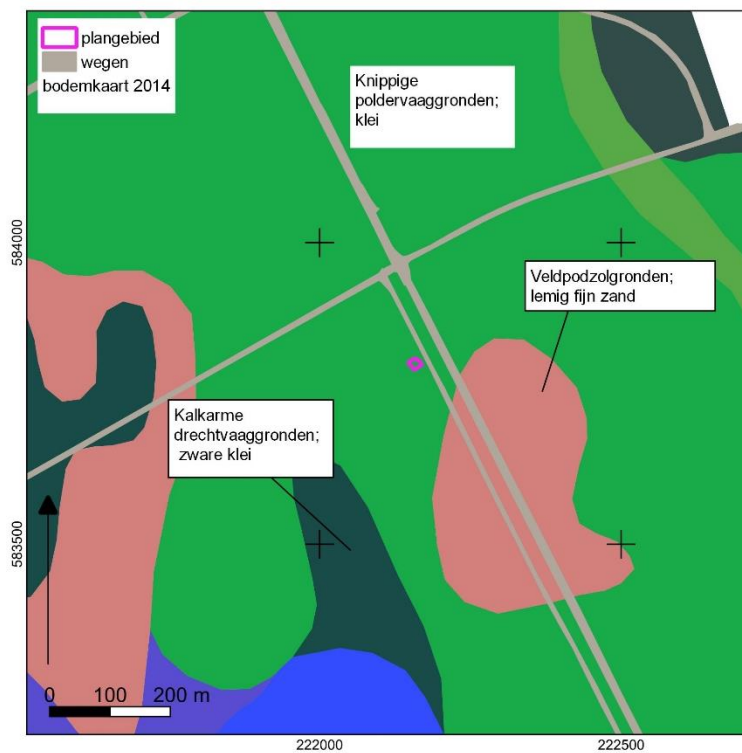
Ook uit de bodemkaart komen de getij-afzettingen en de zandvlakte terug (zie afbeelding 5). In de getijafzettingen komen knippige poldervaaggronden voor. Dit zijn zware kleigronden die bodemkundig ongeschikt zijn voor landbouw, doordat het water er lang op blijft staan. De gebieden met knipklei zijn in de winter vaak te nat en in de zomer wordt de grond bij droogte erg hard. In de zandvlakte ten zuidoosten hebben zich veldpodzolgronden gevormd. In deze bodems is door podzolisatie (uit- en inspoeling van humus en metalen) een inspoelingshorizont (Bh- en/of Bw-horizont) ontstaan.

Afbeelding 4. Plangebied op een geomorfologische kaart.¹⁰

⁹ Alterra 2019

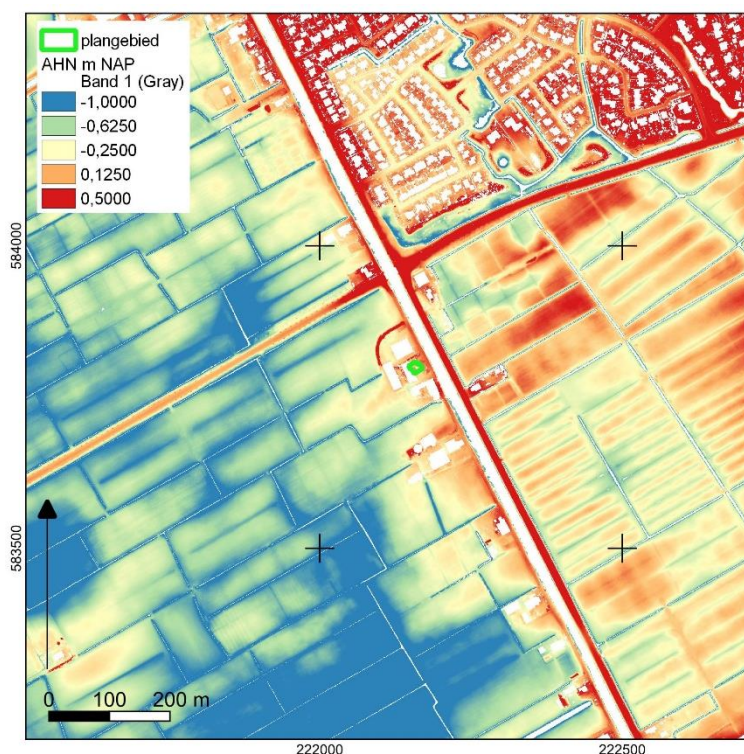
¹⁰ Alterra 2017

Afbeelding 5. Bodemkaart.¹¹

In afbeelding 6 is op een hoogtekarte te zien dat de veengronden in de zuidwestzijde nu, als gevolg van klink en oxidatie het laagste het gebied vormen. De door klei afgedekte veenlagen en de zones waar het zand aan het maaiveld voorkomt in de oostzijde liggen hoger.

¹¹ Alterra 2018

Afbeelding 6. Hoogtekaart van de omgeving.¹²

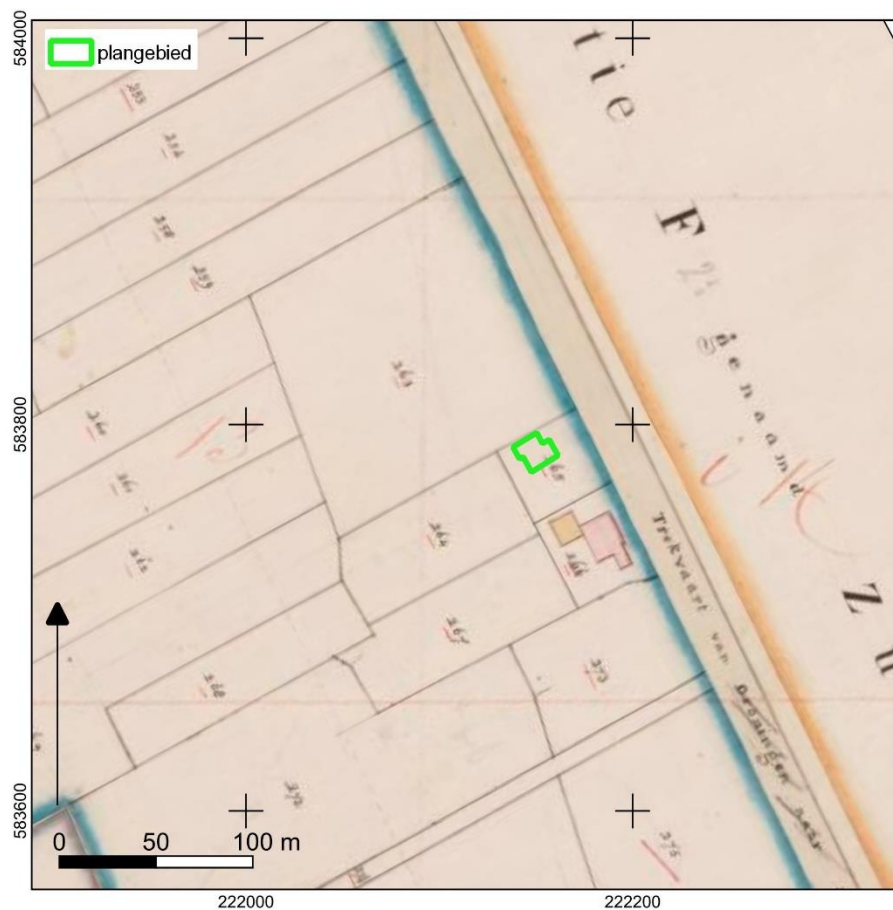
2.2 Oude kaarten en korte historie

Briltel is een kruisdorp: een dorp dat is ontstaan op een knooppunt van een aantal waterwegen. De belangrijkste hiervan is natuurlijk de Trekvaart tussen Dokkum en Groningen. Til staat voor 'planken bruggetje', soms bestaande uit maar één plank. Bril zou 'nat of drassig land' betekenen. De naam 'den bril' komt voor in bronnen vanaf 1632.¹³ Het dorp bestond rond 1800 uit een drietal molens en vermoedelijk uit niet meer dan enkele boerderijen. De bouw van een zuivelfabriek in 1891 zorgde voor werkgelegenheid. De oorspronkelijk boerderij op het huidige perceel stond ter plaatse van de huidige woning die in 1994 in gebruik is genomen.¹⁴ Op de oudste nauwkeurige kaart, de kadastrale minuutplan, is op deze plek bebouwing aanwezig (zie afbeelding 7). Rond 1910 staat de bebouwing op dezelfde plek, maar lijkt er een uitbreiding aan de noordwestzijde te hebben plaatsgevonden. Het erf wordt nu omringd door een bomensingel (zie afbeelding 8). De situatie is min of meer gelijk in 1950 en 1970, al is er dan een schuur ten zuidwesten bijgebouwd (zie afbeeldingen 9 en 10). Tussen 1990 en 1995 worden de varkensstallen en een schuur ten noordwesten van de oorspronkelijke boerderij gebouwd (zie afbeeldingen 11 en 12).

¹² AHN4 2020-2023

¹³ Van Berkel & Samplonius 2006 en Van Heeringen e.a. 2013

¹⁴ <https://bagviewer.kadaster.nl/>

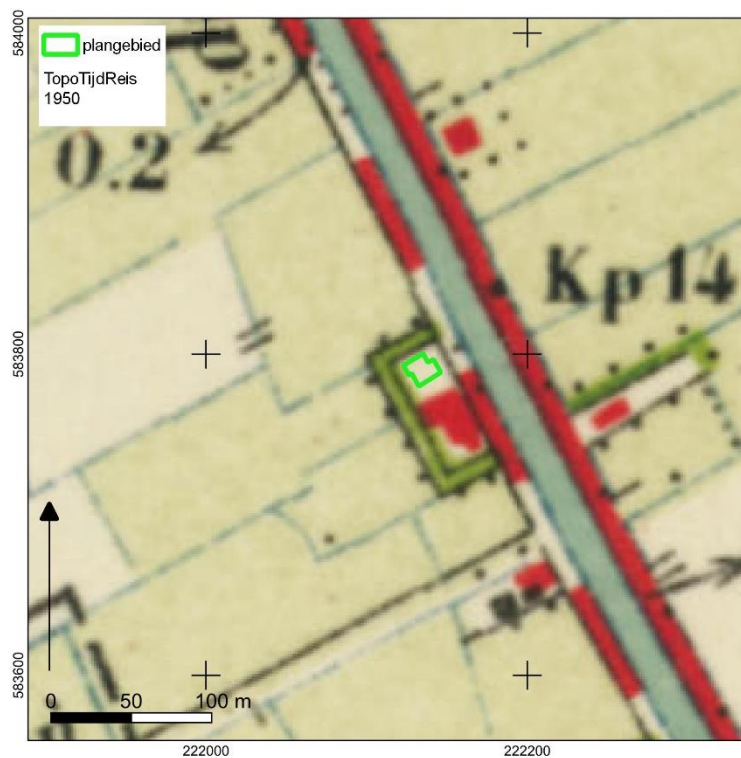
Afbeelding 7. Minuutplan 1811-1832.¹⁵

Afbeelding 8. Situatie in 1910.¹⁶

¹⁵ Kadaster 1811-1832

¹⁶ Bureau Militaire Verkenningen 1910

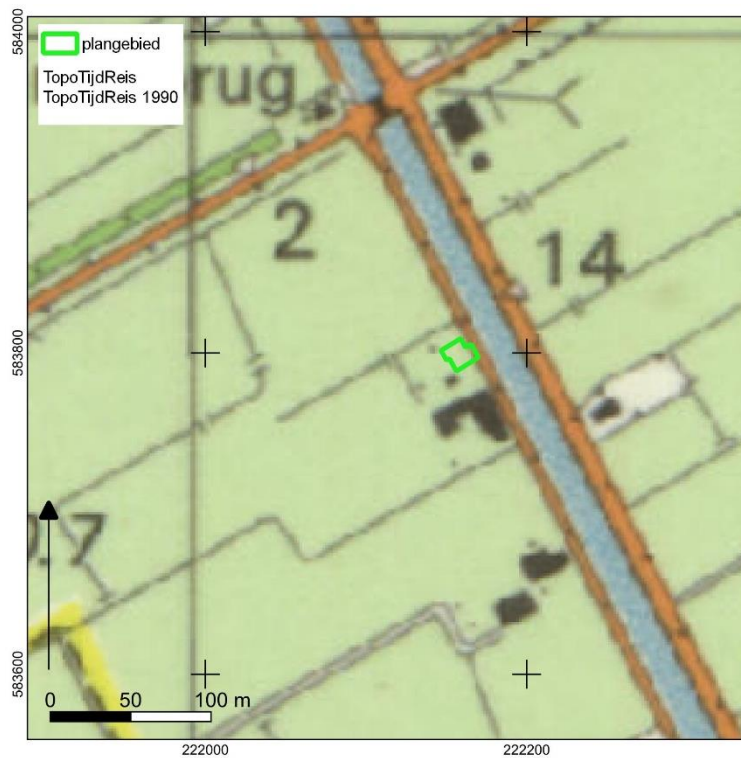
Afbeelding 9. Situatie in 1950.¹⁷

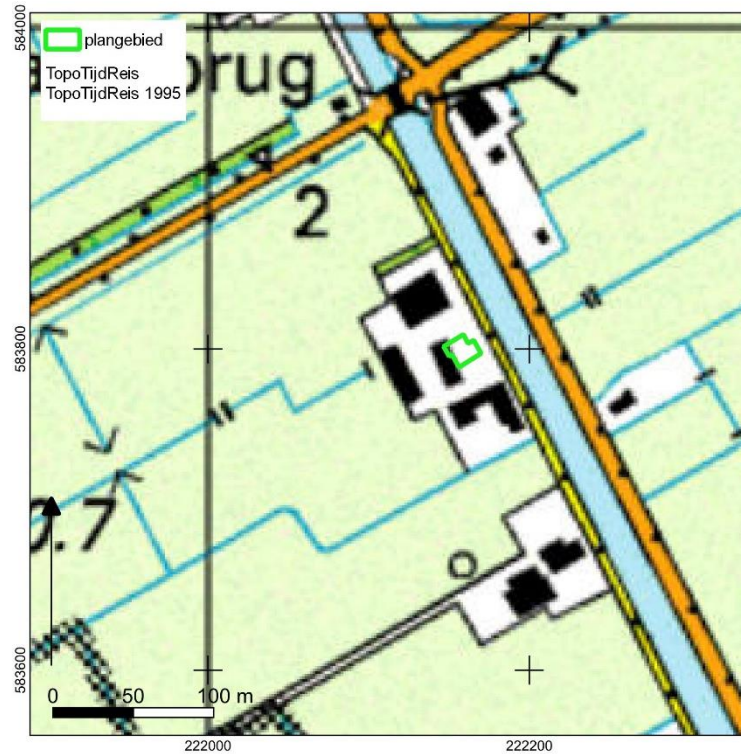
Afbeelding 10. Situatie in 1970.¹⁸

¹⁷ Kadaster 1950

¹⁸ Kadaster 1970

Afbeelding 11. Situatie in 1990.¹⁹

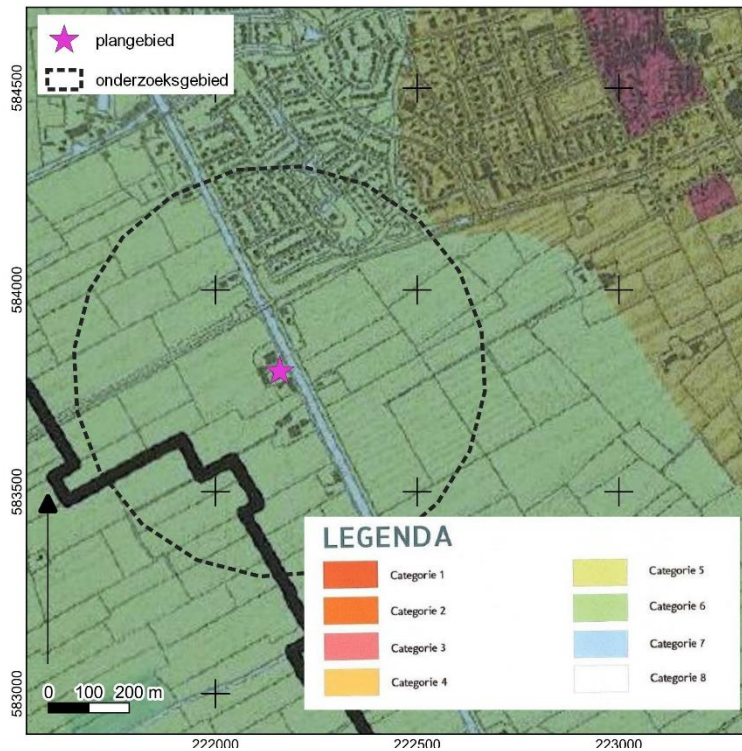
Afbeelding 12. Situatie in 1995.²⁰

¹⁹ Kadaster 1990

²⁰ Kadaster 1995

2.3 Beleidskaart, AMK, vondstlocaties en onderzoeksmeldingen.

De gemeente Westerkwartier heeft nog geen beleidskaart. Wel is een kaart beschikbaar vervaardigd voor de voormalige gemeenten die nu Westerkwartier vormen. Het plangebied ligt binnen de zone categorie 6 (zie afbeelding 13). In het bijbehorende rapport wordt gesteld dat archeologisch onderzoek pas nodig is bij ingrepen groter dan 5.000 m².²¹

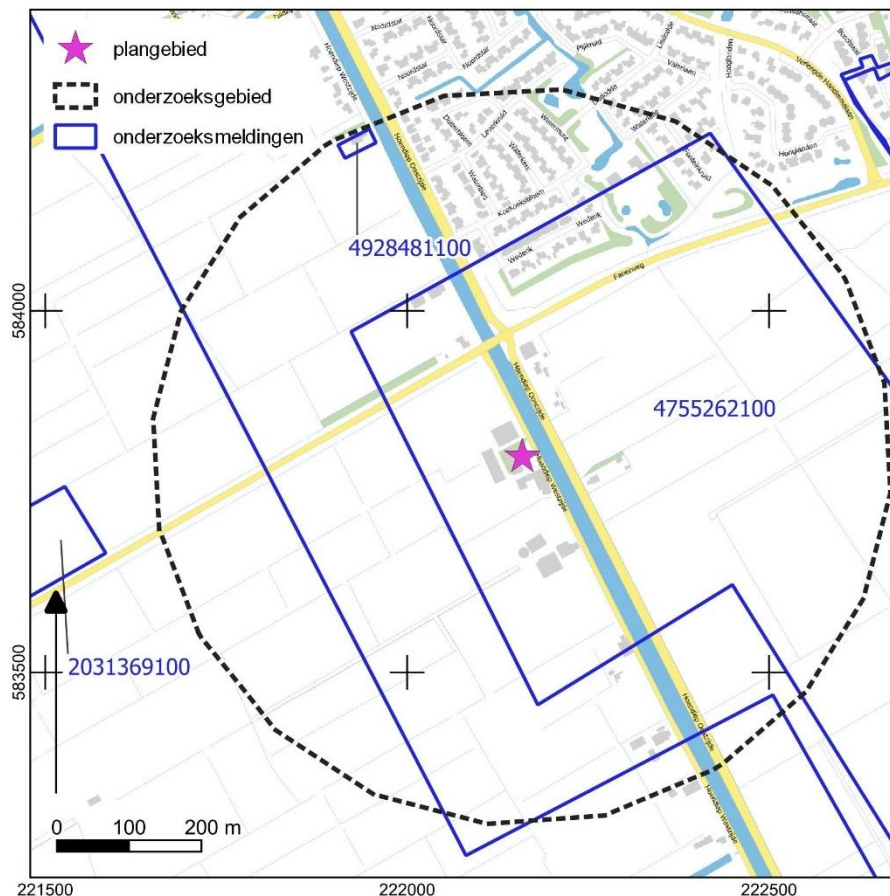

Afbeelding 13. Plangebied op de beleidskaart van de voormalige gemeenten binnen het Westerkwartier uit 2014.²²

In archis (zie afbeelding 14) zijn binnen het onderzoeksgebied, een gebied met een straal van 500 m, nog geen archeologische vondsten bekend.

²¹ Van Heeringen e.a. 2014

²² Van Heeringen e.a. 2014.

Afbeelding 14. Plangebied met AMK-terreinen, vondstlocaties en onderzoeksmeldingen op basis van Archis (Archeologisch Informatie Systeem).

Onderzoeksmeldingen:

4928481100 (500m N). Hier is een bureauonderzoek uitgevoerd, waaruit volgde dat de er resten van een molenaarswoning te verwachten zijn. Aanbevolen werd om de historische kring van Zuidhorn in te lichten, zodat deze waarnemingen zouden kunnen doen.²³

4755262100. Dit betreft melding van een groot bureauonderzoek waarbinnen ook grote delen van het plangebied liggen. Het plangebied ligt in het deelgebied Zuidpolder. Het onderzoek is vrij algemeen van aard en voegt voor de huidige locatie weinig toe.

²³ Nijdam 2020

3 Gespecificeerde archeologische verwachting

- *Wat zijn de aardkundige kenmerken van het (historische) landschap waarin het plangebied ligt?*

In het plangebied worden verschillende archeologische lagen verwacht. Van onder naar boven gaat het om (verspoeld) dekzand, een dunne veenlaag en het geheel wordt afgedekt door zware knippige klei. Deze klei heeft ongunstige eigenschappen voor de landbouw en ook voor bewoning. Rond 1200 zal het geheel bedijkt zijn geweest. In de 17^e eeuw is het Hoendiep gegraven en langs het kanaal ontstond plaatselijk bedrijvigheid. Ter plaatse stond tenminste al begin 19^e eeuw bebouwing.

- *Zijn er archeologische waarden te verwachten in het plangebied?* In theorie kunnen in het plangebied archeologische vindplaatsen voorkomen. Ter plaatse van dekzandkoppen kunnen resten van jagers en verzamelaars uit de steentijd verwacht worden. Na de vernatting van het gebied in de loop van het neolithicum lag het plangebied in een veenmoeras en was het onbereikbaar en onbewoonbaar. Mogelijk dat rond de Romeinse tijd de top van het veen, als gevolg van ontwatering, bewoonbaar is geweest. Daarna in de vroege middeleeuwen werd zware zeeklei op het veen afgezet. Deze klei had ongunstige eigenschappen voor akkerbouw en was voor bewoning ook niet erg gunstig vanwege de slechte waterhuishouding. Na de bedijking, die rond de 12^e eeuw plaatsvond, is bewoning in het gebied mogelijk, hoewel de aanwezigheid van zware klei hiervoor ongunstig bleef. Tot op heden zijn er in omgeving van Briltil nog geen vindplaatsen op de klei bekend. Na het graven van het Hoendiep vond vanaf de 17^e eeuw bedrijvigheid langs de dijk plaats waarbij huizen met bedrijfsruimten werden gebouwd. Op de zuidzijde van het erf gaat de bebouwing terug tot tenminste begin 19^e eeuw. De huidige varkenstallen in het plangebied zijn tussen 1990 en 1995 gebouwd. De kans bestaat dat de bodem door de uitgevoerde stalbouw en het verharderen van het terrein al deels geroerd is. De kans op archeologische resten in het plangebied wordt laag ingeschat.
- *Zo ja. Wat is de aard en diepteligging van eventueel aanwezige archeologische resten?* De kans op vindplaatsen in de top van het veen en in de top van de klei worden laag ingeschat. Indien toch aanwezig worden resten binnen 1,0 m -mv verwacht.
- *In hoeverre worden eventueel aanwezige archeologische waarden bedreigd door de voorgenomen graafwerkzaamheden?* Gezien de lage kans op archeologische resten en de beperkte omvang van de werkzaamheden is de inschatting dat de archeologie niet bedreigd wordt door de voorziene ontwikkeling.

4 Aanbeveling

Is een archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk? Zo ja welk type?

Geadviseerd wordt om geen archeologisch vervolgonderzoek in het plangebied uit te voeren.

ArGeoBoor wijst erop dat men bij bodem verstorende activiteiten verplicht is om eventuele vondsten en grondsporen te melden bij de Minister van OCW conform artikel 5.10 (paragraaf 5.4) van de Erfgoedwet uit 2016. In dit geval wordt aangeraden om contact op te nemen met de Gemeente Westerkwartier.

Bronnen

AHN-4 2020 - 2023. Actueel Hoogtebestand Nederland. Gedownload van www.pdok.nl.

Alterra 2019. Digitale Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000. Geraadpleegd via www.pdok.nl.

Alterra 2014. Digitale Bodemkaart van Nederland 1:50.000. Geraadpleegd via www.pdok.nl.

Archis3. <https://archis.cultureelerfgoed.nl>.

Bureau Militaire Verkenningen 1850-1950. Militair Topografische Kaarten van Nederland (Bonneblad) 1:25.000. Geraadpleegd op www.topotijdreis.nl

Kadaster 1811-1832. Minuutplan Zuidhorn, Groningen, sectie C, blad 03 en Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel (OAT). Geraadpleegd op de beeldbank van de RCE.

Kadaster 1950-2019. Topografische kaarten van Nederland 1: 25.000. Geraadpleegd op www.topotijdreis.nl

Kadaster 2023. Kadastrale percelen, bebouwing en nummers. Geraadpleegd op www.pdok.nl.

5.1.2e, 2020. Briltill, 5.1.2e (gemeente Westerkwartier). Een archeologisch bureauonderzoek. ArGeoBoor rapport 1523.

Popta Y.T., 2020. Plangebied Waterhuishouding Fanerpolder, Lagemeeden, Lettelbert, Nienoord, Vredewold en Zuidpolder, gemeente Westerkwartier; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek. RAAP-rapport 4132.

TNO 2023. Data en informatie van Nederlandse Ondergrond. Geraadpleegd op www.dinoloket.nl/ondergrondgegevens.

5.1.2e en 5.1.2e, 2006. Nederlandse plaatsnamen herkomst en historie.

5.1.2e, 5.1.2e, 5.1.2e 5.1.2e, 2014. Archeologie en cultuurhistorie in de Westerkwartiergemeenten Grootegast, Leek, Marum en Zuidhorn. Deel B Cultuurhistorie.. Vestigia Rapport V1019b, incl. archeologische beleidskaart.

5.1.2e, 2015. Origin of the Dutch Coastal landscape. Barkhuis, Groningen.

5.1.2e, 5.1.2e, 5.1.2e en 5.1.2e 2018: Atlas van Nederland in het Holoceen. Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu, Amsterdam (Prometheus).

5.1.2e 5.1.2e 5.1.2e en 5.1.2e, 2003. De ondergrond van Nederland, Deel 3.

Legenda toegepaste uitzonderingsgrondslagen

In dit document zijn gegevens geanonimiseerd op grond van:

Wet	Artikel	Omschrijving	Pagina's
Wet open overheid	Art. 5.1 lid 2 sub e	De eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer	1, 4, 8, 20